

DESPRE TEZAURELE MONETARE BIZANTINE DIN SECOLELE VII—X DE LA EST ȘI SUD DE CARPAȚI

C. CHIRIAC

În cele ce urmează vom încerca unele observații asupra tezaurelor îngropate aflate la est și sud de Carpați din perioada cuprinsă între domnia lui Heraclius (610—641) și momentul revenirii dominației bizantine la Dunăre sub Ioan Tzimiskes (969—976) ¹.

Din toată această îndelungată perioadă de peste trei secole și jumătate, în aria delimitată de Dunăre, Carpații Meridionali și cei Orientali, se distinge de departe o serie de tezaure conținând monede de bronz, argint și aur, majoritatea încheindu-se cu piese din a doua jumătate a secolului VII, mai precis de la Constans II (641—668) și Constantin IV Pogonatul (668—685). Numai două excepții depășesc, în timp, limita de jos și cea superioară a intervalului domniei celor doi împărați deja menționați. Este vorba de tezaurul cu monede de bronz de la Movileni (jud. Galați), a cărui reluare a permis datarea ultimelor sale monede în vremea lui Heraclius ², cel de-al doilea, situat de data aceasta la limita superioară a perioadei mai sus menționate, fiind cel de la Cleja (jud. Bacău), compus din 38 de monede bizantine de bronz și una de argint, datate în secolele IX—X, ultimele emisiuni fiind piese de la Constantin VII Porfirogenetul din anul 945 ³.

Revenind la seria tezaurelor care au în compoziție, drept cele mai târzii monede, exemplare de la Constans II și Constantin IV, ne limităm la a menționa pe scurt structura și, acolo unde se cunoaște în mod sigur, data încetării acumulării lor. Aceste depozite sînt cele de la : Voinești (com. Obîrșeni, jud. Vaslui), cu 34 de piese de bronz de la Focas, Hera-

¹ I. Barnea, DID, III, p. 71—76.

² I. Dimian, SCN, I, 1957, p. 194—195; C. Preda, SCIV, 23, 1972, 3, p. 404; Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 395, nota 49; V. Butnariu, BSNR, 131—133, 1983—1985, p. 200, 204.

³ I. Damian, *op. cit.*, p. 198—199; C. Preda, *op. cit.*, p. 399; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpto-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI*, Iași, 1981, p. 72—73.

clius și Constans II (între 602/3—622)⁴; Drăgășani (jud. Vâlcea), din care au mai fost identificate 3 hexagrame de la Constans II⁵; Galați, tezaur compus din 12 hexagrame de la Heraclius, Constans II și Constantin IV Pogonatul (de la acesta, ultima piesă este datată circa 670—680, după Wroth, II, p. 328, nr. 92, pl. 38, nr. 8 sau din 674—681 după DOC, II, 2, p. 440, nr. 54, 1)⁶; Priseaca (jud. Olt), compus din 133 hexagrame asociate cu obiecte de podoabă și datat cu exactitate în ceea ce privește finalul acumulării, cel mai târziu în 681⁷. Tot din această serie mai fac parte trei loturi de descoperiri provenind de la Piua-Petreei (jud. Ialomița), Vîrtopu (jud. Dolj) și Udești (jud. Suceava). De la Piua Petreei, la vărsarea Ialomiței în Dunăre (Tîrgul de Floci în evul mediu), provin trei hexagrame, una de la Constans II și două de la Constantin IV Pogonatul⁸. Se pare că avem de-a face cu un tezaur împrăștiat, ca și în cazul descoperirii de la Vîrtopu, de unde avem două hexagrame, una de la Constans II și alta de la Constantin IV Pogonatul⁹. În sfîrșit, de la Udești provin trei *solidi* de la Focas, Heraclius și Constans II cu Constantin IV¹⁰.

Dacă în ceea ce privește monedele de la Udești, descoperite într-o locuință, putem afirma că ele reprezintă numai un depozit cu valoare intrinsecă¹¹, în schimb, celelalte descoperiri ne sugerează o abordare a realităților istorice din nordul Dunării de Jos în a doua jumătate a secolului VII, legate de migrația protobulgară și schimbările etnice și politice de pe cursul Dunării Mijlocii și din Peninsula Balcanică¹².

Izvoarele bizantine și arabe se referă la migrația bulgarilor către vest, după moartea hanului Kubrat către 642 și ocuparea de către chazari a capitalei Bulgariei Mari, Balangar, pe la 652/3¹³. Unii cercetători ro-

⁴ I. Dimian, *op. cit.*, p. 196; C. Preda, *op. cit.*, p. 411—412; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 212, 230; O. Iliescu, I. Barnea, C. Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971, p. 183, nr. 369; B. Mitrea, SCN, 6, 1975, p. 118.

⁵ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 118, nota 17; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 212.

⁶ I. Dimian, *op. cit.*, p. 196—197; C. Preda, *op. cit.*, p. 401; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 212, 216, 230.

⁷ B. Mitrea, SCN, 6, 1975, p. 113—125; C. Preda, *op. cit.*, p. 406; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 230; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 35, 38—39.

⁸ M. Pauker, CNA, 1945, p. 135—136; C. Preda, *op. cit.*, p. 406; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 221.

⁹ B. Mitrea, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 380—381, nr. 131; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 224; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, BSNR, 129—130, 1981—1982, p. 243.

¹⁰ A. Rădulescu, Magazin istoric, 1977, 11, p. 49; B. Mitrea, *op. cit.*, p. 374, unde autorul atribuie cele 3 monede lui Focas, Heraclius și Constans II cu Constantin IV. La V. Butnariu, *op. cit.*, p. 231, identificările, făcute după C. Morisson, trimit la Focas, Heraclius și Heraclius cu Heraclius Constantin (613—629).

¹¹ Subliniem aici, în mod firesc, opinia lui V. Butnariu, *op. cit.*, p. 216.

¹² D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 38—39; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 242—243; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 216; O. Toropu, *Romanitatea tirzie și stră-românii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 143, 149; I. Barnea, DID, II, p. 440—445.

¹³ Vezi Theophanes Confessor, *Chronographia*, în FHDR, II, p. 617—621 și cronică patriarhului Nicephoros, *Breviarium*, în FHDR, II, p. 625—627. Pentru discuții mai recente asupra acestor probleme vezi studiul lui V. Popović, Starinar, 37, Belgrad, 1986, p. 103—133 și C. Hălcescu, SCIVA, 40, 1989, 4, p. 339—351.

mâni sau străini au legat în mod direct sau indirect prezența tezaurelor de monede bizantine de la est și sud de Carpați de fenomenul deplasării celui de-al doilea val avaric și a bulgarilor lui Asparuh la sudul Dunării ¹⁴.

S-a admis mai demult că monedele de aur și argint din tezaurele amintite pot reprezenta, pe bună dreptate, subsidii obținute de la bizantini de către unii șefi locali (fie și slavi), mai ales după decăderea puterii avarie în urma nereușitului asediu asupra Constantinopolului în 626 ¹⁵. Remarcăm faptul că monedele din secolul VII descoperite pînă în prezent provin în majoritatea lor din tezaure, un prim loc ocupîndu-l piesele de argint (hexagrame). Tezaurizarea lor a avut, se pare și scopul prelucrării ulterioare a metalului reprezentat de monedele în sine, pentru confecționarea de bijuterii, cum par să demonstreze tezaurele de la Prișeaca și Coșovenii de Jos. În cazul hexagramelor de la Prișeaca este evident că monedele nu au circulat decît foarte puțin sau deloc, ele fiind probabil sume destinate unor căpetenii locale. Paralel cu sporirea numărului de monede tezaurizate (în special cele de aur sau de argint) are loc o descreștere a numărului celor descoperite izolat ¹⁶. Cauzele acestor schimbări în evoluția circulației monetare rezidă atît în situația politică, militară a regiunii dunărene, cît și în profundele transformări economico-sociale din Imperiul bizantin începînd cu secolul VII. Revenind la evenimentele ce au prilejuit îngroparea tezaurelor cu monede bizantine din a doua jumătate a secolului VII, reamintim că, pînă nu demult, se susținea că bulgarii lui Asparuh ar fi trecut Dunărea prin nordul Dobrogei, străbătînd această provincie și stabilindu-se în jurul lui 680 în nord-estul Bulgariei de azi. Cu ani în urmă, P. Diaconu lansa ipoteza că drumul bulgarilor către sudul Dunării ar fi trecut pe la Silistra, bazîndu-se printre altele și pe absența unor tezaure monetare îngropate la această vreme în Dobrogea ¹⁷. Dacă pînă acum 20 de ani se vorbea mai ales despre tezaurele de la Galați, Prișeaca și Coșovenii de Jos (ultimul cu obiecte de podoabă) astăzi, reluînd descoperirile mai vechi sau mai noi și coroborîndu-le cu alte informații arheologice, putem afirma că ecoul produs de deplasarea protobulgarilor la Dunărea de Jos nu a fost deloc neglijabil. La acest eveniment trebuie să adăugăm și pe acela care a contribuit la instalarea noului val avar în Cimpia Panonică, ambele petrecîndu-se către 679—681 ¹⁸. Localitățile actuale unde s-au găsit cele trei tezaure monetare din Oltenia : Prișeaca, Drăgășani și Virtopu (toate cu hexagrame) sînt situate în zona de limită dintre regiunea de stepă

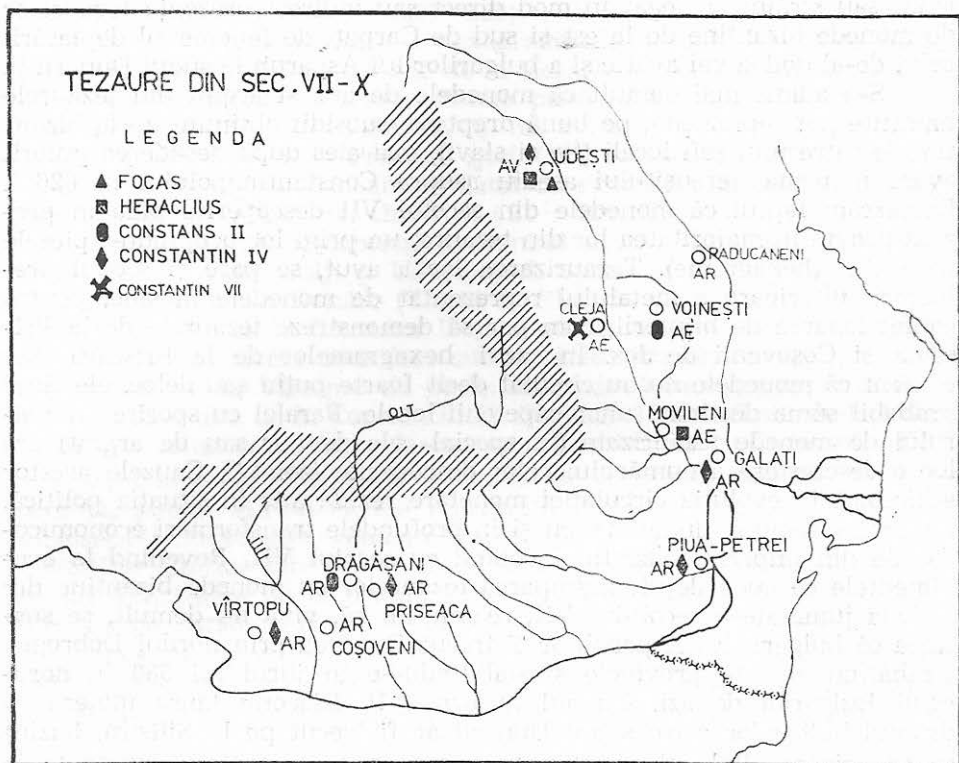
¹⁴ Vezi nota 12.

¹⁵ G. Ostrogorski, *History of the Byzantine State*, New Brunswick—New Jersey, 1957, p. 92—93 ; Gh. Poenaru-Bordea, I. Dimian, *op. cit.*, p. 242—243 ; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 216 ; B. Mitrea, *op. cit.*, p. 121—122.

¹⁶ Pentru stațiunea de la nord de Dunăre vezi V. Butnariu, *op. cit.*, p. 212 ; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 242—243. Pentru Dobrogea vezi Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 390.

¹⁷ P. Diaconu, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 325—334 ; *idem*, *Peuce*, 2, 1971, p. 191—203.

¹⁸ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 38—39.

(cîmpie) și cea de silvostepă (colinară sau deluroasă) ori în imediata ei apropiere. Este un indiciu că numai o populație de călăreți de stepă cum erau triburile protobulgare nu înaintau, din prudență, spre regiunile cu relief mai înalt și cu păduri situate în vecinătatea Carpaților Meridionali. Tezaurele de la Prișeaca și Drăgășani par să indice totuși o încercare de pătrundere pe valea Oltului, a cărei finalitate însă nu poate fi observabilă în stadiul actual al descoperirilor. După părerea lui O. Toropu teritoriul Olteniei nu ar fi fost direct afectat de invazia protobulgară¹⁹. Prezența însă a tezaurelor de la Vîrtopu, Coșoveni, Drăgășani și Prișeaca, după părerea noastră nu se poate datora numai unor ecouri ale acestei invazii. Este foarte posibil ca acești migratori turanici să fi tatonat, din loc în loc, diferite posibilități de trecere în Transilvania pe Valea Oltului sau în Cîmpia Pannonică prin extremitatea vestică a Olteniei situată în zona Porților de Fier, abătîndu-se în mod bizar de la tradiționalul drum prin pasurile Carpaților nordici. Nu este exclus ca

¹⁹ O. Toropu, *op. cit.*, p. 149.

triburile bulgarilor să fi prădat, pur și simplu, spațiul ce le-a fost accesibil între zona de podiș și Dunăre. Am putea astfel explica încetarea folosirii necropolei de la Sărata Monteoru, cum presupunea P. Diaconu, ca și încetarea, după informațiile lui O. Toropu, a locuirii în mai multe așezări din secolul VII în Oltenia²⁰. La toate acestea trebuie să adăugăm tezaurul de la Galați care se încheie la Constantin IV Pogonatul și eventual, presupusul tezaur de hexagrame de la Piuța Petrei. Interesant de semnalat este faptul că din Basarabia nu provin tezaure din această vreme, iar descoperirile de monede izolate prezintă un hiatus între nivelul domniilor lui Heraclius și Leon VI²¹.

În fine, un ultim tezaur, cel de la Cleja (jud. Bacău) vine să încheie seria depozitelor de monede bizantine din secolele VII—X descoperite în regiunile extracarpătice din nordul Dunării de Jos. Deși secolele VIII și IX nu sînt cu totul lipsite de descoperiri monetare bizantine, ele constituie totuși, din cauze ce țin de condițiile economice interne ale Imperiului, ca și de anumite modificări politice cu urmări evidente în comerțul regiunilor din vecinătatea Mării Negre, perioade de regres ale circulației monedelor bizantine la nordul Dunării de Jos.

Abia cu domnia lui Leon VI Filozoful se poate vorbi despre un început timid al noii etape de circulație monetară bizantină la est și sud de Carpați.

În orice caz, tezaurul amintit, descoperit întîmplător în 1930, conține 38 de monede de bronz și o monedă de argint, eşalonate de la Leon V și Constantin (813—820) și pînă la Constantin VII Porfirogenetul (945) de cînd datează ultimele trei monede²². Pe lângă această descoperire mai amintim ca datînd din secolele IX—X și tezaurul de la Răducăneni (jud. Iași), ce conține monede arabe de argint, lingouri din același metal și diverse obiecte de podoabă și vestimentație²³. Deși nu avem știri despre existența în regiunile noastre a vreunui drum practicat de negustorii arabi în concurență cu cei bizantini, mai ales în nordul Mării Negre, putem admite totuși că achiziționarea unor astfel de averi s-a putut face chiar și de către unii șefi localnici²⁴. Îngroparea celor două tezaure menționate trebuie discutată în contextul schimbărilor etno-politice care au loc în nordul Mării Negre și la est de Carpați, mai ales la sfîrșitul secolului IX și în secolul X, odată cu migrația spre vest a triburilor maghiare și cu apariția pecenegilor la Dunărea de Jos²⁵.

Absența, pînă în prezent, a unor tezaure monetare între secolele VII și prima jumătate a secolului X pare să indice existența unei perioade de relativă liniște politică pe întinsele spații de la sud și est de

²⁰ *Ibidem*, p. 124—125; P. Diaconu, *op. cit.*, p. 198.

²¹ A. A. Nudelman, *Očerki istorii monetnogo obraštenia v dnestrovskoprutskom regione*, Chișinău, 1985, p. 64—65, 155.

²² Vezi nota 3.

²³ D. Gh. Teodor, *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 403—423.

²⁴ *Ibidem*, p. 421; *idem*, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI*, Iași, 1978, p. 141.

²⁵ *Idem*, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 73; V. Spinei, *Arh. Mold.* XIII, 1990, p. 103—147.

Carpați, între migrația protobulgarilor lui Asparuh și apariția ungarilor și mai apoi a pecenegilor la nordul Dunării. În aceste condiții apar premisele dezvoltării culturii materiale a populației autohtone, cultură ce va evolua spre ceea ce îndeobște numim azi cultura Dridu²⁶.

ABOUT THE BYZANTINE COIN-HOARDS, OF THE 7-th — 10-th CENTURY FROM THE EAST AND SOUTH OF CARPATHIANS

The author makes some remarks regarding a number of nine coin-hoards discovered in Moldavia, Wallachia and Oltenia.

These hoards end with bronze, silver and gold pieces issued by the emperors Heraclius, Constans the 2-nd, Constantine the 4-th and Constantine the 7-th. Some of these hoards are not fully preserved. However, according to the archaeological evidence and to the informations of the literary sources, the author considers that these hoards represent (excepting those from Movileni and Cleja — see the map) an evidence of the proto-bulgarian invasions towards Pannonia and the Lower Danube (before crossing the river) in the second half of the 7-th century. Between the reigns of Constantine the 4-th and Constantine the 7-th the absence of the coin-hoards is to be observed. This period of time, without troubles, ends in the first half of the 10-th century when the Patzinaks appear in the proximity of the Lower-Danube. The map illustrates the geographical disposal of the hoards (AV, AR, AE = gold, silver, bronze coins).

²⁶ Pentru aceste probleme vezi lucrările lui D. Gh. Teodor citate mai sus (notele 24 și 25), unde există și întreaga bibliografie aferentă.